

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ISSN 2224-0306

Релігія та Соціум

Міжнародний часопис

2018

№ 3-4 (31-32)

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ISSN 2224-0306
ICV 2016 – 46.92
ICV 2017: 61.46

Релігія та Соціум

Міжнародний часопис

Засновано у 2008 році

№ 3-4 (31-32)

Чернівці

Чернівецький національний університет
2018

Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – № 3-4 (31-32). – 152 с.

У часописі аналізується роль соціального капіталу як засобу розвитку сучасного соціуму, фінансового забезпечення розвитку міста в умовах децентралізації, механізмів інвестиції в людський капітал, довіри як провідного показника соціального капіталу; на прикладі регіонів Криворіжжя та Донбасу досліджуються проблеми порушення соціально-екологічної рівноваги як загрози безпеки життєдіяльності регіонального соціуму; проводиться моніторинг та тенденції змін у сучасному соціологічному дискурсі взаємодії Церкви і суспільства; пропонуються соціологічні виміри формування і перспектив розвитку української політичної нації.

У контексті соціальної структури суспільства розглядається взаємодія економічних компонентів та соціального капіталу як факторів розвитку соціуму, аналізується стан соціального підприємництва у суспільстві, динаміка та формування іміджу регіональних громадських організацій, роль соціальних цінностей українського суспільства в його розвитку. Проводиться соціологічний аналіз контенту телевізійних релігійних проповідей протестантського спрямування та комунікації як ключового чинника формування сучасної соціокультурної реальності; гендерний аналіз українських народних казок; характеризується етнічність як форма ідентифікації та соціального зв'язку.

Матеріали часопису розраховані для філософів, релігієзнавців, соціологів, економістів, богословів та всіх, хто цікавиться соціально-філософськими проблемами.

Наукове видання

Засновники:

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Відділення релігієзнавства Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України

Адреса редколегії:

58012, Чернівці 12, вул. Коцюбинського, 2
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філософсько-теологічний факультет
Кафедра культурології, релігієзнавства та теології
(0372) 584883
Кафедра соціології
(0372) 584703

Затверджено:

вченою радою Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича 13 березня 2008 року,
протокол № 2 і вченою радою Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
8 квітня 2008 року, протокол № 6

Відповідальний редактор:

Балух В.О. – член-кор. НАПН України, доктор історичних наук,
професор

Редакційна колегія:

Возний І.П. – доктор історичних наук, професор
Докаш В.І. – доктор філософських наук, професор (заступник
відповідального редактора)
Колодний А.М. – доктор філософських наук, професор
Марчук М.Г. – доктор філософських наук, професор
Нельга О.В. – доктор соціологічних наук, професор
Пірен М.І. – доктор соціологічних наук, професор
Мизак Н.С. – доктор історичних наук, професор
Туленков М.В. – доктор соціологічних наук, професор
Филипович Л.О. – доктор філософських наук, професор
Рущенко І.П. – доктор соціологічних наук, професор
Шульга М.О. – доктор соціологічних наук, професор
Шудло С.А. – доктор соціологічних наук, професор
Рупташ О.В. – доктор філософських наук, доцент
Шкрібляк М.В. – доктор філософських наук, доцент
(відповідальний секретар)

Міжнародна редакційна колегія:

Байтенова Нагіма – доктор філософських наук, професор
(Казахстан)
Хернфер Крістіан – доктор соціологічних наук, професор (Велика
Британія)
Генов Микола – доктор соціологічних наук, професор (Словенія)
Боровік Ірена – доктор соціологічних наук, професор (Польща)
Елбакян Катерина – доктор філософських наук, професор (Росія)
Єреник Роман – доктор історичних наук, професор (Канада)
Томаш Пал – доктор соціологічних наук, професор (Угорщина)
Хоффманн Генрик – доктор філософських наук, професор
(Польща)

emotional perception and conception thinking orientation is presented; reinforcements (using examples aimed at rejecting doubts); repetition; applying the principle of contrast for keeping audience's attention; using different techniques of influence; emphasizing the need and usefulness of watching and revision sermons and making donations.

The mentioned television sermons are dedicated at audience's value system creation. Among accented values are social, spiritual and economic ones. Amongst important social values the following are singled out: family relationships and ethics; upbringing of children, relations with other people, conflict situations salvation; health caring (personal, children and family); mutual assistance; taking care of yourself and others; patience; tolerance. Attributed spiritual values are: self-improvement; a sense of life fullness; a sense of calm; rejection of fear and hatred; love for oneself and others. Especially highlighted economic values are: well-being, professional growth and initiative.

The mechanisms and functions used in religious television sermons include: the use of role models, which could be persons, positioned as examples and specified in Scripture, the presenters, the audience. An appeal is made to typical social and everyday situations, which are usually stress-induced to an average person (health problems, conflict situations, etc.). Mandatory (in most cases) constructive solution to the problems and a detailed description of the specific actions taken by a certain person. Description of the situation in the categories of «trial», «overcoming», «personal development». The use of the socio-therapeutic function of the narrative by describing the feelings and experiences of people who are in a difficult situation. Emphasize the mechanism of support from the higher forces that help the believers in difficult situations (frequent examples of positive solutions to problems through conversion to God).

Keywords: religious preaching, Protestantism, confession, mass communication, content analysis, values, religion, audience, spectators.

Надійшла до редакції 5.04.2018 р.

УДК 316.351+316.33

© Катерина Шестакова
(Чернівці)

ЕТНІЧНІСТЬ ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК: ДОСВІД ЯКІСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У центрі уваги дослідження – аналіз глибинних інтерв'ю, що проводилися серед румун та молдаван, які проживають у Чернівецькій області. Пропонується, що у цих спільнотах етнічність виступає як самоідентифікація, як різновид соціального зв'язку між членами групи. Базовим чинником у процесі формування етнічної ідентичності румун та молдаван виступає рідна мова. Попереднє припущення про важливу роль релігійних практик, локальності та культурних практик у формуванні етнічної ідентичності цих спільнот вимагає доопрацювання. Можливо, що релігійна ідентичність виступає окремою соціальною ідентифікацією і не інкорпорується у матрицю етнічної ідентичності.

Ключові слова: етнічна ідентичність, якісна стратегія дослідження, соціальний зв'язок, етнічність, угрунтована теорія.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності дослідження національних меншин проводились у контексті націєтворчих процесів в регіоні. Соціологи вивчали етнічні групи з точки зору соціальних процесів та змін, спираючись в основному на офіційні статистичні дані. Як підкреслював польський дослідник А. Садовський, найчастіше в поле зору потрапляли етнополітичні чинники ідентичності. Нерідко вектор

уваги відхилявся у бік національної ідентичності. Спрощена, дещо стереотипна дефініція національної приналежності напряму залежить від складних процесів політичної трансформації, культурної взаємодії, збільшення контактів з історичною ба [с. 7-8]. Сьогодні етнічні спільноти пишуть нову сторінку власної історії, останню роль відіграють євроінтеграційні тенденції, відкриття кордонів та збільшення міждержавних контактів.

Основна **проблема** представленого дослідження – відповідь на питання: як формується етнічна ідентичність молдаван та румун, яких вважають в Україні національною меншиною? У Чернівецькій області цей процес обертається навколо мови, релігії, локальної культури, політичних чинників, відносин з більшістю, а також асиміляційно-інтеграційних процесів у регіоні. Практична **мета дослідження** – встановити структуру та процес формування етнічної ідентичності обох етносів із залученням якісної стратегії соціологічного дослідження.

Рівень дослідження проблеми. Методологічний арсенал сучасного соціолога надзвичайно широкий. Однак досягнути соціальну реальність максимально точно – завдання не просте. Розуміння феномену етнічної ідентичності (який власне й лежить в центрі уваги пропонованої статті) неможливе без спроби «зазирнути» в середину локального середовища етносу. Використовуючи інтерпретативні напрями, як свого часу писала Наталія Костенко, їх результати «не можуть бути верифіковані прямим чином, оскільки уміння дослідника розуміти значення культурних актів і культурних кодів, його інтерпретувати виявляється в ці результати включеними» [4, с. 10]. У дослідженні етнічних спільнот якісна стратегія дуже популярна. Серед методів збору та обробки матеріалу, наприклад, для вивчення етнічної ідентичності традиційно використовують метод глибинного інтерв'ю. Як стверджує польський дослідник А. Пйотровський, **нарративне інтерв'ю – найкраща дослідницька техніка, яка дозволяє знайти автобіографічний матеріал, який при цьому не редагований, створений ex tempore** [16, с. 7].

У соціології чимало уваги присвячено структурі ідентичності, а саме, чи виступає вона як цілісність, прихильником чого є, наприклад, З. Бокшанські [10], або існує сукупність ідентичностей [13; 22, с. 50-52; 15, с. 52-54]. Якщо ми приймемо за основу твердження про існування кількох ідентичностей особистості (в основі тези – виконання багатьох соціальних ролей одночасно), стає зрозумілим, що етнічна група нарівні з іншими пропонує зразки та цінності. Повертаючись до структури ідентичності, дуже істотними є питання, які підняв польський соціолог Д. Вояковський, спираючись на модель Майкла Бантона, а саме: а) які соціальні ідентичності вступають у відносини з етнічною ідентичністю?; в) якого типу ці відносини (доповнюють чи суперечать); с) яка з ідентичностей у даному випадку є основною [22, с. 57].

Чому питання, сформульовані Д. Вояковським, на наш погляд, допомагають краще зрозуміти соціальну реальність національних меншин? Справа в тому, що численні дослідження, які проводились в Україні від 1990-х років, опирались на позитивістську ідею та вибіркові дослідження. Ці дослідження чудово ілюструють макросоціальні процеси, що відбуваються у групах національних меншин в Україні, віддзеркалюють загальні соціально-економічні процеси у суспільстві. Тим не менше, певна «ексклюзивність» феномену етнічності вимагає зазирнути за лаштунки життя етнічних та національних меншин. Однією з таких методологій, яка дозволяє проводити систематичні якісні дослідження (а також кількісні), є так звана «угрунтована теорія» (the grounded theory), запропонована американськими дослідниками Барні Глейзером та Ансельмом Страусом [6].

Повертаючись до формулювання дослідницьких питань, які постали перед нами на початку вивчення спільноти молдаван та румун у Чернівецькій області, ми опиралися, насамперед, на традиційну методологічну стратегію. В цій стратегії вибір методів дослідження підпорядковувався проблематиці дослідження. Зокрема, потрібно було «довести» адекватність вибору між функціоналістською парадигмою Т. Парсонса та символічним інтеракціонізмом Дж. Міда, обгрутовуючи поняття «ідентичність». А потім

«співставити» отриману матрицю з «етнічністю», феноменом, який, як відомо з антропологічних розвідок, вчені схильні пояснювати за допомогою трьох протилежних підходів – інструменталізму, конструктивізму та примордіалізму [1]. Завдяки цьому алгоритму було сформовано гіпотезу про те, що у структурі етнічної ідентичності молдаван та румун (які проживають у Чернівецькій області) можна виділити основні чинники: мову, віросповідання, походження та сім'ю, історичну пам'ять та локальність.

У процесі дослідження з'ясувалося, що структуру етнічної ідентичності необхідно виводити від трактовок феномену «етнічність». Наприклад, Г. Бабінський вирізняв чотири рівні розуміння етнічності: 1) етнічність як етнічна група, 2) етнічність як етнічна ідентифікація, 3) етнічність як суспільний рух, 4) етнічність як різновид соціального зв'язку між членами спільноти (що мають спільну релігію, мову, походження), при цьому означений зв'язок може проявлятися у більш-менш виразний спосіб» [9, с. 191].

По-друге, етнічну ідентичність (як результат процесу ідентифікації) необхідно аналізувати крізь призму конкретного середовища. Саме воно визначальною мірою впливає на етнічне самовизначення людини та групи. В якості цього середовища виступає суспільно-культурне «пограниччя». Свого часу польська дослідниця А. Клоковська окреслила пограниччя як «будь-яке сусідство національних культур, яке може бути викликане змішаними шлюбами національного та етнічного характеру, членством у національній або етнічній меншині на території, де домінує інша національна культура, ситуацією еміграції, а також індивідуальною національною конверсією, тобто переходом від одного до іншого національного самоокреслення, що не може означати повної відмови від попередніх культурних зв'язків» [12, с. 125]. Таким чином, пограниччя виступає специфічним соціокультурним та етносоціальним простором, розташованим на межі культур, етносів, певних політичних утворень.

Висновки, представлені у статті, базуються на емпіричному матеріалі – глибинних інтерв'ю, які проводились у 2012-2018 роках в межах Чернівецької області. Розмови охоплювали історію сім'ї респондента, особливо етнічне, національне, релігійне та мовне самоокреслення співрозмовця, членів його родини. Дослідження не носить кількісний характер, його не можна вважати репрезентативним для усієї України та усіх молдаван та румун. Однак воно відображає деякі тенденції та специфіку формування етнічної ідентичності респондентів.

Виклад матеріалу. Мова як чинник етнічної ідентичності. Аналіз мови як чинника етнічної ідентичності у досліджуваних спільнотах був представлений у моїх попередніх публікаціях у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Тому у представленому матеріалі наведені лише основні положення [7; 18].

Отже, приступаючи до аналізу питань, пов'язаних з етнічною ідентичністю молдаван та румун, ми виходили з припущення, що основним чинником їх ідентичності (хоча не завжди) виступає мова. Прикладів, які підтверджують або заперечують цю залежність, є чимало. Від німців та ірландців, для останніх мова набуває швидше символічне значення, ніж комунікативне. У цьому контексті можна однозначно стверджувати, що румуни впевнено декларують свою етнічну ідентичність через мову. Серед молдаван зустрічаються респонденти, які називають себе румунами та молдаванами. «Я молдованка! У нас була молдовська мова. У нас село молдовське. А потім різко перейшли на російську мову. Мені спочатку було важкувато, а потім привикла» (Стелла, молдованка, 38 років). «Ми називаємо себе молдаванами, тому й мова у нас молдавська» (Аріна, молдаванка, 21 рік).

Причини цієї дихотомії слід шукати у процесах, пов'язаних з мовною політикою України, Молдови та Румунії. Тому для румун рідна мова (румунська) відіграє дві ролі – комунікативну (мова спілкування в межах своєї спільноти) та символічну (в процесі входження до українського та російського мовного поля). Адже на етапі «зустрічі» зі слов'янським культурним полем з'являється почуття «ми» по відношенню до своєї етнічної групи. «Відчувати себе румуном я почав ще в університеті, тому що побачив, що тут є

багато українців, багато росіян, євреїв. Тому я почав більше поважати свою національність. Ви питаєте чому? Тому що почав відрізняти. Почув різницю між національностями» (Міну, румун, 21 рік). Особливо це відчувається у старшого покоління. «У дитинстві в селі я російську та українську не чув. Я і в училище пішов, так як там набирали молдовські групи і приймали без іспитів, інакше українською було би важко» (Дмитро, румун, 75).

В процесі рефлексії істотну роль відіграє емоційне почуття кордону, яке відокремлює буковинських румунів від їх історичної батьківщини. Ми бачимо, що в цій групі зростає державна ідентичність (національна українська), яка проявляється не тільки в усвідомленні емоційного зв'язку з локальною спільнотою, але також шляхом небажання змінити громадянство і виїзду на постійне місце проживання до Румунії. Це можна підтвердити думкою багатьох експертів, які вважають, що масове отримання буковинськими румунами румунського громадянства не є результатом зміни державної ідентифікації, але частіше за все результатом економічних прагнень, з ціллю безперешкодного перетину європейських кордонів. По-друге, помітна специфіка символічної ролі рідної мови, адже різниця у мовних стандартах (румунська в Україні та румунська в Румунії) – це чинник стресу під час комунікації з сородичами у Румунії. Наприклад, «Коли я вчилася, у російській школі мало дітей було, а в румунській багато. Так що було престижно туди ходити. А тепер...українська мова, державна мова, усі мають знати державну мову, а тепер от я лічно, я румунка, поїхала в Румунію вчитися, приїхала назад, і я не хотіла такої долі своїй дитині, щоб вона по заграницях ходила. Я прийшла звідти і в кінці-кінців мала перевчитися українською. Я подумала так: якщо у мене будуть діти, вони підуть в українську школу, щоб вони поряд були, щоб вони нормально вивчили українську мову і могли вчитися далі в університеті чи де. Бо румунам нашим краще туди їхати, здобувати освіту, у Румунію, а через те що диплом треба буде переробляти, і роботу тут знайти, ніхто не хоче брати на роботу, ну хіба що знайомі є і захочуть тебе працевлаштувати, а так, ніхто не бере якщо у тебе є румунський диплом» (Жанна, румунка, 37 років).

Варто однак пам'ятати, що політизація етнічних процесів не тільки у регіоні, але загалом в Україні, а також активність Румунії щодо етнічних румун, викликає зміцнення етнічної ідентичності румун, які проживають в Україні (у Чернівецькій області). В розповідях респондентів це проявляється у підкресленні близькості між молдаванами та румунами. Якщо Румунія, будучи членом Європейського Союзу, й далі показуватиме позитивну динаміку змін, етнічна свідомість румун зростатиме, особливо з огляду на «рейтинг» чи статус румун серед інших етнічних груп у Чернівецькій області. У поєднанні з усвідомленням необхідності поглиблювати мовні компетенції у державній мові (українській) це буде попередньою умовою для досягнення успіху і підвищення соціального статусу групи (етнічність та ресурс). У свою чергу це означає потребу змінити точку зору та модифікувати стратегію поведінки в оточенні української соціально-культурної більшості.

Необхідно також підкреслити, що деякі з представлених висновків стосуються також і молдаван. Особливо, якщо йдеться про роль міжетнічних контактів та значення української мови (в умовах більш ранньої мовної «ізоляції» внаслідок радянської політики). (Це також стосується явища використання різних «назв» для позначення рідної мови (респонденти поперемінно називають її «молдавською» та «румунською»). До певної міри це нагадує ситуацію серед україномовних та російськомовних українців: дві мови, одна нація. Як підкреслює Роман Шуль, це свідчить про потребу підкреслити власну відмінність та окреслити кордони групи [19, с. 42]. Що доволі нерідко зустрічається серед європейських народів.

Такі висновки також корелюються з результатами досліджень, які проводились у Молдові. Вони показують ідеологічну «флуктуацію» та невпевненість у своїй етнічній/національній ідентичності у самій Молдові [8]. Інакше кажучи, молдавська та румунська культури розвивалися у різних геополітичних просторах, що не могло не вплинути на етнічну ідентичність обох груп. Цей процес триває досі [2, с. 186]). Етнічну

фрустрацію серед деяких молдаван Чернівецької області можна спостерігати досі. Причини цього варто шукати у процесах у самій Молдові, адже джерелом інформації для мешканців України (тобто, молдаван) насамперед виступає телебачення, а також сімейні відносини, дружні контакти економічного характеру. Будучи пострадянською державою, Україна часто асоціюється з країною, яка не надто відрізняється від України. (Навесні 2018 року Молдова та Україна замикали список європейських країн за рівнем ВВП). Отже, привабливість Молдови як потенційного ринку праці та країни для еміграції досить низька. Обсяг та глибину цієї фрустрації окреслити надзвичайно складно. Більше того, для цього потрібне додаткове дослідження. Однак, якщо взяти за основу триаду «держава – нація – мова» і припустити, що економічний розвиток Молдови піде вгору, можна прийняти, що у середньостроковій перспективі ця фрустрація нівелюється.

Релігія – чинник ідентичності. Залежність між релігійними та етнічними соціальними зв'язками може проявлятися у різних контекстах та вимірах. Має рацію Б. Домагала, що «...у багатьох традиційних спільнотах Європи та світу єдність обох типів зв'язку була повсюдним явищем» [11, с. 45]. Відомо чимало етнічних груп, які об'єднані релігійним зв'язком. Наприклад, поляки [22] або українці греко-католицького обряду, які проживають у Польщі [14].

На пограниччі культура і релігія нерідко міцно взаємопов'язані та доповнюють інші атрибути етнічності. Іноді релігійний зв'язок відіграє важливу роль у процесі конструювання власного образу та кордонів між «ми» та «вони», «свої» та «чужі». Коли кордони між релігійною та етнічною спільнотами стираються, ідентичність може «перетікати» одна в іншу.

Додатково необхідно пам'ятати, що рівень і характер релігійності українського суспільства визначається наступними тенденціями (за даними досліджень Центру Разумкова): 1) Від 2014 року відчутно зросла кількість тих, хто вважає себе віруючих (72% опитаних у 2018 році проти 58% у 2000 році). 2) Рівень релігійності має виразний регіональний характер, зокрема, 91% жителів Заходу (куди входить й Чернівецька область) проти 59% жителів Півдня [5, с. 6]. Конфесійний розподіл громад у Чернівецькій області виглядає наступним чином: 48,96% – православні громади, 4,37% – католики, 38,58% – протестанти [3].

В емпіричному дослідженні К. Вармінської, присвяченому татарам, які проживають у Польщі, автор зауважувала, що їх етнічність має дуже невиразний характер, натомість елементом, який визначає відмінність групи, є іслам [21]. Прийняття конструктивістського підходу до розуміння етнічності татар дозволило К. Вармінській відійти від типового раніше уявлення про польських татар як етнографічну групу, в якій ледь не єдиним чинником відокремлення «нас» від «інших» був іслам. Конструктивізм дав можливість подивитись на феномен ідентичності цієї групи як дуже складний та багатовимірний. В результаті К. Вармінська прийшла до висновку, що татари конструюють свою відмінність в етнокультурних категоріях, тобто, мусульманськості, татарскості та польськості [20]. Дослідниця також виділила чотири практичні значення релігії в етнічній ідентичності: 1) Ритуал, який одночасно репрезентує групу і формує суспільний порядок. 2) Релігія як фактор соціальної інтеграції. 3) Релігія як чинник культурної ідентичності. 4) Релігія як чинник етнічності [21, с. 50-55]. Емпіричні дослідження показують, що в етнічних групах, де міцно вкорінені релігійні практики, релігійні парафії – це простір збереження мови, культури, місце інтеграції спільноти [14, с. 213]. Чим виступає релігія для молдаван та румун Чернівецької області – частиною етнічності, ритуалом або чинником культурної ідентичності?

Метод біографічного інтерв'ю (навіть структурованого) передбачає, що нарація відбувається інтуїтивно, за власним бажанням респондента. Аналіз записів показує, що практично ніхто з респондентів не зачіпає самостійно тему віросповідання та релігійних традицій, які панували у сім'ї. У запитаннях про віросповідання виняток становлять

відповіді про мову, якою була видана домашня Біблія. «Раніше у мене була Біблія так званою молдавською мовою, тому що вона була кирилицею написана, як в Польщі. Так само у Молдові перейшли на кирилицю. І мої батьки також вчили молдавську мову, так звану. Вони не вміють писати латинкою, а тільки кирилицею» (Георгій, румун, 21 рік). Ще одна респондентка молдаванка зауважує: «У мене є Біблію молдавською, то я читаю її. А так в основному ні, не читаю» (Майя, молдаванка, 25 років).

В деяких нараціях віросповідання виступає способом окреслити «себе» від «інших». «Мама чоловіка вчилася, педучилище закінчила, потім направлення було в Іжівці і вона там так і лишилася. Там заміж вийшла і як вона польська, так значить католичка. У них в сім'ї дуже так цікаво. Він румун, вона полька. Вона католичка і молодший син також католик. А мій чоловік з батьком румуни. Вони так собі вибрали, таку віру. Молодший пішов з мамою, а чоловік з батьком» (Жанна, румунка, 37 років).

Згадка про релігію крізь призму шрифту та мови спокушає повторно звернутись до мови як ядра етнічної ідентифікації. Але з огляду на міжпоколінні відмінності напрошується висновок про те, що релігія виступає чинником культурної ідентичності, яка може бути (або й не може) інкорпорована в етнічну ідентичність групи. Наприклад, старше покоління (народжені у дорадянський період) охочіше відповідають на питання про церкву і підтримують бесіду. «Якби би ви знали, як мене мучали за похорони мого батька у січні 1978 року. Мене мучали за те, що мати поховала батька з попом. Чотири роки мене змушували писати заяву і визнати, що я був винний. Я сказав, що я був невинним. Дуже набожні були мої батьки. Більше, ніж моя бабуся. Вона читала романи, багато читала. Я міг з нею обговорювати, розмовляти. А мама мала лише чотири класи» (Георгій Миколайович, румун, 74 роки). Згадка про релігійні свята і конкретні приклади також звучить у респондента старшого віку. «У церкву разом ходили, до приходу советов, до четвертого класу. У радянський час ми святкували усі релігійні свята, під видом дня врожаю, Храм, наприклад. Тепер я також ходжу у церкву» (Іван, румун, 75 років). Присутність релігійного аспекту у житті респондента приховується у наступній нарації: «Батьки все життя ходили в одну й ту ж церкву на Рощі. В основному служба там велась румунською мовою. Тепер там двома мовами часто. І люди дуже спокійно до цього ставляться» (Сільва, румунка, 46 років).

На перший погляд складається враження, що покоління народжених у радянський період значно рідше згадують про мову Біблії та релігійні традиції їх родин. Між тим, у розповідях молодого покоління (народжені у незалежній Україні) є відсилання до традицій з дитинства. «Поки бабушка були жива, ми постійно їхали на храм, у гості. Для неї віра була дуже важлива. Мамині батьки вчителі, папа – вчитель французької мови, а мама – вчитель молдавської мови та географії. Вони вчилися у Кишиневі» (Мар'яна, молдаванка, 25 років).

Тим не менше, зібраних матеріалів явно замало, щоб зробити висновок про те, що релігія становить один з чинників етнічності в обох спільнотах. Не можна також забувати, що більшість респондентів, які брали участь у дослідженні, переважну частину життя пов'язані з обласним центром (переїхали на stále, або працюють у Чернівцях). Варіативність у відсиланні до родинних релігійних традицій може бути пов'язана з роллю комуністичної ідеології і секуляризацією громадського життя.

Культурні практики та етнічність. Етнічність – це певний суспільний зв'язок між членами групи на основі почуття приналежності та відмінності від інших, спосіб сформувати кордон між «своїми» та іншими». В етнічних групах границю визначають на підставі уявлень про спільну культуру, історію, походження та територію.

Елементи культури нерідко проявляються в нараціях молдаван та румун Буковини. Проте у більшості згадок це стосується етапу контактів з «іншим». Здається, що іноді культурні практики перетворюються на своєрідний соціальний капітал індивіда. «Саме в університеті я почав любити музику національну. Я раніше не дуже любив популярну

румунську музику. Не знаю чому, але не любив. А в університеті почав любити. Почав поважати себе як румуна і поважати інші національності. Я відчув перевагу того, що я румун» (Георгій, румун, 21 рік).

Респонденти згадують етнографічні аспекти. «Те, що я румунка... я навіть не знаю коли. Я ходила у румунську школу. Там у нас вчителя дуже любили вечори, як воно називається, вечорниці. Одягали нас у костюми румунські, танці румунські були. От тоді я відчувала: да, я румунка» (Жанна, румунка, 37 років). Продовжуючи через деякий час, ця ж респондентка зауважує: «Я не можу казати що я в душі велика румунка. Ось у мене дядя [який живе у Румунії і приїхав у гості – К.Ш.] купив вишиту сорочку за 1500 гривень і пояс за 200 гривень. Йому треба, він таки румун. Я цього року вперше вдягнула румунський національний костюм. Національний одяг вдягали румуни в Іжевцях, там носили. А тут ні, я сорочку вдягала лише на вечорниці. [Показує фотографії, на яких вона вдягнена у народний костюм разом з чоловіком у майстерні вишивальниці у сусідньому селі]» (Жанна, румунка, 37 років). Одразу після розмови жінка наполягла, щоб ми відвідали майстерню місцевої кравчині, яка спеціалізується на пошитті традиційного румунського національного костюму.

Етнічність і «паспорт». Формальна приналежність до групи помітна у представників старшого та середнього покоління, які пам'ятають паспорти радянського зразка та графу «національність». «Оскільки моя мама – мати п'ятьох дітей, вона могла отримати певні пільги. Але вона не могла отримати пільги, оскільки у моїй метриці вона була записана румункою, а в метриці молодшого брата – молдаванкою, а метриці старшого брата – молдаванкою. Тобто, жінка народила трьох дітей і в кожній метриці вона писалась по різному. Тому через суд нам усі видали новий документ. Плюс в одному документі вона була Стефанією, в іншому – Штефанією, а в третьому Степаніда» (Сергій, румун, 49 років).

Нерідко паспортні дані стають першим аргументом на запитання про «національність». «[Мене у паспорті записали] молдаван. Справа у тому, що в радянській час, коли встановлювалась радянська влада на Буковині, вони виходили з принципу, що весь правий берег Прута був румунської національності, а весь лівий берег – молдаванами. І так воно й зберіглось. І так воно й зберіглось. Хоча сьогодні лівий берег намагається мінятися на румунський. Оскільки молдавської національності як такої і немає, вона штучна..... **А:** Тепер би Ви як вписали свою національність? **Р:** Для мене це не грає жодної ролі. Але якби вона була потрібна, я би вписав себе правильно історично румун. **А:** Як були вписані Ваші батьки? **Р:** Як молдавани. Усі села на правому березі були вписані як молдавани» (Дмитро, молдаван, 55 років).

Декларуючи приналежність до групи за паспортними даними, респонденти середнього та молодшого віку нерідко використовують два поняття – «громадянство» та «національність». «Я громадянка України, але національність – румунка. Як я розумію національність – більше за звичаями, так? Собі рахуєш по мові, якою спілкуєшся. Я би себе записала румункою, але ніколи би не хотіла бути громадянкою Румунії» (Мікаела, румунка, 21 рік). Графа у паспорті та прив'язка до національності фігурують у згадках про батьків: «Якщо рахувати по паспорту, національність визначається по мамі. Якщо брати національність моєї мами і моєї бабки, вони українки. Але якщо брати що Буковина довгий час була під Румунією, під Австрією, то ми румуни. А діти якось не думають про це, тому що у мене інше сприйняття усього цього. Можливо коли вони виростуть, то візьмуть щось своє. Але поки що я роблю акцент на тому, як є тепер» (Катерина, румунка, 36 років).

Висновки. Як трактувати сформовані раніше гіпотези і що робити далі? Як зазначалось вище, на початковому етапі дослідження основна гіпотеза звучала таким чином: в основі етнічної ідентичності румун та молдаван лежать рідна мова, релігія, локальність та культурні практики. У процесі збору інформації, який триває понад шість років, виявилось, що техніка вільного біографічного інтерв'ю накладає певні обмеження. Здається, загальновідомі рекомендації техніки «виконання» інтерв'ю іноді перебільшують

можливості реальної розмови. В дійсності розмова, яка продовжується більше трьох-чотирьох годин і перевищує «природний інтервал», дається важко інтерв'юєру та респонденту. Однак, припущення про наявність зв'язку між етнічною ідентичністю і релігійним чинником необхідно верифікувати. Адже цілком можливо, що релігія не інкорпорується у матрицю етнічної ідентичності. Натомість, ми можемо вести мову про релігійну ідентичність, яка виступає окремою соціальною ідентичністю.

Формальна приналежність до групи помітна у представників старшого та середнього покоління, які пам'ятають паспорти радянського зразка та графу «національність». Декларуючи приналежність до групи, респонденти середнього і молодшого віку нерідко використовують два поняття – «громадянство» та «національність». Ймовірно, етнічність тут – різновид соціального зв'язку, який формується завдяки пограниччю, яке задає тон інтеракційним процесам (рання соціалізація, мовне середовище, формування мовного репертуару, входження в етнічну культуру та культуру національної більшості).

Література

1. Бутковська Н. Етнічність: множинність інтерпретацій / Наталія Бутковська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – 2012. – №3. – С. 42-46.
2. Гакман С. Розвиток міжетнічних взаємин та території Єврорегіону «Верхній Прут»: динаміка, реалії та перспективи / Сергій Гакман // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації, Чернівці: «Букрек», 2004. – С. 180-190.
3. Конфесійний розподіл громад у Чернівецькій області (станом на 1 січня 2015 року). – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/reference/religiografia/chernivtsi_info
4. Костенко Н. Кількісне і якісне: взаємні претензії та спільні перспективи / Наталія Костенко // Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник / За ред. Н. Костенко, Л. Скокової. – Київ: Інститут соціології НАНУ, 2009. – С. 8-26.
5. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр. (інформаційні матеріали). – Київ, 2018. – 78 с. – Режим доступу: http://gazumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf
6. Страусе А., Корбин Дж. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / Ансельм Страусе, Джульет Корбин; пер. с англ. и послесловие Т.С. Васильевой. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
7. Шестакова К.Ю. Назва мови» та її роль у формуванні етнічної ідентичності: соціологічний підхід / Катерина Шестакова // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. – № 3-4 (27-28). – С. 187-197.
8. Шорников П. Национальная элита и национальная идея в Молдове: конец 80-х – 90-е гг. XX века / Петр Шорников // Регіональні та національні еліти: хто формує політику? Матеріали Міжнародної наукової конференції, Чернівці, 7-6 грудня 2001 р., Чернівці: «Букрек», 2001, – С. 109 -122.
9. Babiński G. Etniczność / Encyklopedia Socjologii. – T. I. / Red. nauk. A. Kojder.– Warszawa: Oficyna Naukowa, 1998.
10. Bokszański Z. Tożsamości zbiorowe. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 296 s.
11. Domagała B. Etniczność i religia – kościół grekokatolicki w Polsce po Akcji „Wisła” / Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik. – 2015. – № 4. – S. 45-60.
12. Kłoskowska A. Kultury narodowe u korzeni. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. – 470 s.
13. Mach Z. Symbols, conflict and identity, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1989. – 245 s.
14. Pactwa B. Religia i etniczność. Grekokatolicy na Górnym Śląsku / Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa: monografia poświęcona pamięci prof. zw. dr. hab. Władysława Jachera / U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak (red.). – T. 2. – Wartości i więzi społeczne. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. – S. 191-215.
15. Pałeczny T. Socjologia tożsamości. – Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, 2008. – 188 s.
16. Piotrowski A. Wstęp / Biografia a tożsamość narodowa \ Pod red. Marka Czyżewskiego, Andrzeja Piotrowskiego, Alicji Rokuszewskiej-Pawełek. – Łódź: Katedra socjologii i kultury Uniwersytetu Łódzkiego, 1996. – S. 5-12.
17. Sadowski A. Wprowadzenie / Polacy na pograniczach w perspektywie porównawczej / Pod red. Andrzeja Sadowskiego. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1999. – S. 7-10.
18. Shestakova K. Ethnic Identity And Linguistic Practices Of Romanians And Moldovans (On The Example Of Chernivtsi Oblast, Ukraine) \ Studia Humanistyczne AGH. – Kraków 2013, tom 12/2. – S. 65-76. – Режим доступу: <http://journals.bg.agh.edu.pl/STUDIA/2013.12.2/human.2013.12.2.65.pdf>

19. Szul R. *Język, naród, państwo. Język jako zjawisko polityczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. – 414 s.
20. Warmińska K. *Tatarska etniczność – ciągłość czy zmiana / Tatarzy – historia i kultura / Pod red. Selima Chazbijewicza. – Szreniawa: Wyd. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, 2009. – S. 35-44.*
21. Warmińska K. *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Kraków: UNIVERSITAS, 1999. – 240 s.
22. Wojakowski D. *Polacy i Ukraińcy. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu. – Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2002. – 298 s.*

Literature

1. Butkovs'ka N. *Etnichnist': mnozhy'nnist' interpretacij / Nataliya Butkovs'ka // Visny'k Ky'yivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. Sociologiya. – 2012. – #3. – S. 42-46.*
2. Gakman S. *Rozvy'tok mizhetnichny'x vzayemy'n ta tery'toriyi Yevroregionu «Verxnij Prut»: dy'namiка, realiyi ta perspekty'vy' / Sergij Gakman // Yevroregiony': potencial mizhetnichnoyi garmonizaciji, Chernivci: «Bukrek», 2004. – S. 180-190.*
3. *Konfesijny'j rozpodil gromad u Chernivecz'kij oblasti (stanom na 1 sichnya 2015 roku). – Rezhym dostupu: https://risu.org.ua/ua/index/reference/religiografia/chernivtsi_info*
4. Kostenko N. *Kil'kisne i yakisne: vzayemni pretenziyi ta spil'ni perspekty'vy' / Nataliya Kostenko // Yakisni doslidzhennya v sociologichny'x prakty'kax: Navchal'ny'j posibny'k / Za red. N. Kostenko, L. Skokovoyi. – Ky'yiv: Insty'tut sociologiyi NANU, 2009. – S. 8-26.*
5. *Osobly'vosti religijnogo i cerkovno-religijnogo samovy'znachennya ukrayins'ky'x gromadyan: tendencyi 2010-2018rr. (informacijni materialy'). – Ky'yiv, 2018. – 78 s. – Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf*
6. Strause A., Korby'n Dzh. *Osnovy kachestvennogo y'ssledovany'ya: obosnovannaya teory'ya, procedury y' texny'ky' / Ansel'm Strause, Dzhul'et Korby'n; per. s angl. y' posleslovy'e T.S. Vasy'l'evoj. – M.: Ody'tory'al URSS, 2001. – 256 s.*
7. Shestakova K.Yu. *Nazva movy'» ta yiyi rol' u formuvanni etnichnoyi identy'chnosti: sociologichny'j pidxid / Katery'na Shestakova // Religiya ta Socium. Mizhnarodny'j chasopy's. – Chernivci: Chernivecz'ky'j nacz. un-t, 2017. – # 3-4 (27-28). – S. 187-197.*
8. Shorny'kov P. *Nacy'onal'naya oly'ta y' nacy'onal'naya y'deya v Moldove: konec 80-x – 90-e gg. XX veka / Petr Shorny'kov // Regional'ni ta nacional'ni elity': xto formuye polity'ku? Materialy' Mizhnarodnoyi naukovoyi konferencyi, Chernivci, 7-6 grudnya 2001 r., Chernivci: «Bukrek», 2001, – S. 109 -122.*
9. Babiński G. *Etniczność / Encyklopedia Socjologii. – T. I. / Red. nauk. A. Kojder. – Warszawa: Oficyna Naukowa, 1998.*
10. Bokszański Z. *Tożsamości zbiorowe. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 296 s.*
11. Domagała B. *Etniczność i religia – kościół grekokatolicki w Polsce po Akcji „Wisła” / Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik. – 2015. – № 4. – S. 45-60.*
12. Kłoskowska A. *Kultury narodowe u korzeni. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. – 470 s.*
13. Mach Z. *Symbols, conflict and identity*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1989. – 245 s.
14. Pactwa B. *Religia i etniczność. Grekokatolicy na Górnym Śląsku / Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa: monografia poświęcona pamięci prof. zw. dr. Władysława Jachera / U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak (red.). – T. 2. – Wartości i więzi społeczne. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. – S. 191-215.*
15. Pałeczny T. *Socjologia tożsamości. – Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, 2008. – 188 s.*
16. Piotrowski A. *Wstęp / Biografia a tożsamość narodowa \ Pod red. Marka Czyżewskiego, Andrzeja Piotrowskiego, Alicji Rokuszewskiej-Pawełek. – Łódź: Katedra socjologii i kultury Uniwersytetu Łódzkiego, 1996. – S. 5-12.*
17. Sadowski A. *Wprowadzenie / Polacy na pograniczach w perspektywie porównawczej / Pod red. Andrzeja Sadowskiego. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1999. – S. 7-10.*
18. Shestakova K. *Ethnic Identity And Linguistic Practices Of Romanians And Moldovans (On The Example Of Chernivtsi Oblast, Ukraine) \ Studia Humanistyczne AGH. – Kraków 2013, tom 12/2. – S. 65-76. – Режим доступу: <http://journals.bg.agh.edu.pl/STUDIA/2013.12.2/human.2013.12.2.65.pdf>*
19. Szul R. *Język, naród, państwo. Język jako zjawisko polityczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. – 414 s.
20. Warmińska K. *Tatarska etniczność – ciągłość czy zmiana / Tatarzy – historia i kultura / Pod red. Selima Chazbijewicza. – Szreniawa: Wyd. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, 2009. – S. 35-44.*
21. Warmińska K. *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Kraków: UNIVERSITAS, 1999. – 240 s.
22. Wojakowski D. *Polacy i Ukraińcy. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu. – Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2002. – 298 s.*

Kateryna Shestakova

Ethnicity as Ethnic Identity and Social Bond: the Experience of Qualitative Research

It is used the example of the research project of ethnic identity in the article. It is based on in-depth interviews which are conducted among Romanians and Moldavians of Chernivtsi Oblast. The article argues, that respondents' ethnic identity is a sort of social communication between the members of the group and it is a kind of their ethnic self-identification. The author also shows how the same narrative-based principles are used in her follow-up interviews. Mother tongue is a factor of ethnic identity in both groups. One should look for quite believable reasons for dichotomy in the processes related to politics of the three countries, both in terms of the mother tongue, either the Ukrainian or Russian languages. So, it can be assumed that among Romanians, their mother tongue (Romanian) plays two roles simultaneously: communicational, on the level of intercommunication within their ethnic community, and symbolic, in the situation of entering linguistic field to Slavonic. While forming the ethnic identity of Romanians, mother tongue carries out two functions simultaneously – communicational and symbolic. The use of two names of mother tongue (Moldovian and Romanian) can be noticed among Moldovians, which indicates that language functions are a crucial tool to demonstrate dissimilarity. It corresponds to the statement that Romanian and Moldovian cultures have both developed in various geopolitical scenes, that influenced the shaping of ethnic identity of both groups. Seniors and middle generations declare their formal affiliation with the group by the former Soviet passport ("ethnicity"). Declaring affiliation with the group, adults and young adults often use two answers – "nationality" and "ethnicity". Respondents speaks about religion and their religious traditions in the context of the Bible (Moldavian or Romanian language of the text). The author's subjective perspective provides that religion (unlike locality and cultural practices) is not very important part of the process of ethnic self-identification.

Keywords: ethnic identity, qualitative approaches, social bonds, ethnicity, grounded theory.

Надійшла до редакції 29.10.2018 р.

УДК: 364.442.2:007:005.53

© Pryimak Oleh
 © Pryimak Yuliia
 (Zaporizhzhya)
 © Bezrukova Olha
 (Kyiv)

DIAGNOSTICS OF THE EFFECTIVENESS OF THE TERRITORIAL CENTERS OF SOCIAL SERVICES IN ZAPORIZHZHIA REGION

The product of the activity of the territorial centers is a complex of social services. The criteria for assessing the quality of the service under study are divided into three groups, each of which reflects the degree of effectiveness of the institution of social work, in general, the social worker in particular, as well as the level of satisfaction of the needs of clients, will be more noticeable in the event of a significant improvement in the quality of life of the entire population.

Keywords: social work, domestic service, client, social worker, quality, style of service, sociological survey, standard.